

قدیمی‌ترین نشریات دولتی

معرفی

مجله اصول تعلیمات

● مهران آشوری*

اشاره

در شماره ۱۳ فصل‌نامه گنجینه دارالفنون به بررسی محتوای یکی از نشریات قدیمی حوزه تعلیم و تربیت یعنی مجله اصول تعلیمات که در کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران موجود است پرداختیم. در این شماره، به ۵ شماره دیگر آن به صورت اجمالی مروری خواهیم داشت.

دومین شماره مجله اصول تعلیمات در ثور - جوزا (سال ۱۲۹۷) در ۳۶ صفحه منتشر شد. این شماره فاقد فهرست مندرجات است و مطالب آن به شرح زیر است: «مقدمه و شرح بودجه جدید که از طرف حضرت اشرف، آقای نصیرالدوله، وزیر معارف، به هیئت وزرای عظام، تقدیم شده به تصویب رسید، مورخه برج حوت یونت ثیل (هفتمین سال از سال‌های ترکی که سال اسب است) سال (۱۳۳۷) نمره ۲۱۵» که توسط وزارت معارف تنظیم و تهیه شده است، «قوه متخيله» به قلم عیسی صدیق، دیپلمه از دارالمعلمین و معلم سابق مدرسه برتراند فرانسه و پروفیسور در ریاضیات عالیہ در رجب (۱۳۳۷) نوشته شده، «درس ابتدایی» به قلم اشرف، «پسیکولوژی - پداگوژی» به قلم علی اکبر سیاسی، عضو مجمع سروش دانش، «پرورش قوه توجه یا طریق تمرکز و جمع‌آوری حواس اطفال» به قلم اسماعیل مرآت، «یک درس جغرافیا به جهت سال دوم و قسمت دوم از کلاس ابتدایی» به قلم میرزا سید باقر خان، مدیر مدرسه، نمره ۶ دولتی ابتدایی، «تعلیم یک درس تاریخ در کلاس‌های متفاوت مدارس ابتدایی» به قلم رضا [فهیمی]، «تدریس فارسی» به قلم حبیب‌الله آموزگار، مجدداً «تدریس فارسی» به قلم حبیب‌الله آموزگار، «حفظ الصحه مدارس» به قلم طبیب صحی مدارس: دکتر علی اکبر حکیم السلطنه، «معلم ابتدایی نداریم» به قلم ح. عظیم‌زاده و «نظامنامه [آیین‌نامه] وزارت معارف».

* رئیس بخش نشریات کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران

بررسی مبحث مقدمه و شرح بودجه جدید، نشان می‌دهد که وزارت معارف پیش از این فقط تعداد اندکی مدارس دولتی را تحت کفالت داشت؛ با این حال از تفتیش مدارس و مواظبت کیفیات تعلیم و اخلاق و طریقه حفظ‌الصحه آنان نمی‌توانست صرف‌نظر نماید. حال که در این سال، وزارتخانه باید تشکیلات مدارس مجانی را نیز عهده‌دار گردد و مدارس ابتدایی و متوسطه را در مرکز و ایالات تأسیس نماید، رعایت موارد فوق بیشتر قابل توجه خواهد بود؛ بنابراین هدف اداره تفتیش نه فقط رسیدگی و مواظبت است، بلکه اعمال طریقه علمی است. به اداره تفتیش، قسمت احصائیه نیز ملحق شده است. با توجه به سرایت بیماری‌های مسری، به دولت پیشنهاد شده که یک نفر طبیب مفتش هم برای اجرای شرایط صحی پیش‌بینی شود و طبیب مکلف است که اطفال مریض را مجاناً معالجه نماید. چون هدف، داشتن مدارس خوب است، باید از معلمان خوب هم استفاده کرد و دستمزد آنان را باید طوری تعیین کرد که دچار مشکلات نشوند. مقدار بودجه‌ای که به قصد اصلاح اوضاع معیشتی معلمین منظور شده، بسیار اندک است ولی همین اندازه هم حسن نظر وزارت معارف را نشان خواهد داد و امید آن می‌رود که در آینده، وضعیت اقتصادی کشور به گونه‌ای شود که اصلاحات کامل‌تر به عمل آید. باید وضعیت زندگی آنان را در سن کهولت و پیری تأمین کرد تا از فقر دور شوند. در این بودجه، مبلغ سی هزار تومان به اسم مستمری منظور شده است. علت این نظر این بوده است که افرادی که در سایر وزارتخانه‌ها خدمت می‌کنند، آتیۀ آنها تأمین است؛ به این جهت طالبان خدمت در سایر وزارتخانه‌ها زیاد بوده ولی معارف این‌طور نیست و فایده‌ای به غیر از حقوق معین ندارند. مسئله دیگری که در اصلاحات معارف در نظر گرفته شد، مسئله تدوین کتب درسی است زیرا از اداره ترجمه و تألیف، نتیجه مطلوبی حاصل نمی‌شود؛ بنابراین بهتر است مبنای کار بر مسابقه آزاد باشد و انعام و جایزه‌ای برای بهترین کتب کلاسیک اعم از ترجمه و تألیف تعیین گردد و کمیسیونی از اعضای متخصص در فن اصول تعلیم برای قضاوت در تألیفات تشکیل شود. به این ترتیب بدون افزایش بودجه، نتیجه مطلوبی حاصل می‌شود. در بودجه، فصلی برای محصلین دولتی منظور شده است. تربیت متخصص در اروپا برای عموم وزارتخانه‌ها حتمی است؛ مخصوصاً برای وزارت معارف و این نکته لازم است قید شود که از این به بعد، نباید اجازت داد، متخصصان بعد از مراجعت برای خود مشغول کاری شوند و یا با حقوق گزارف در ادارات مختلف مشاغلی خارج از معلومات آنها مستخدم گردند؛ بلکه باید از طرف دولت، مأمور کارهای متعلمین شوند و اطفال مملکت را در رشته‌های مختلف تعلیم نمایند. حالیه نرخ پول اروپایی بسیار نازل است و می‌توان از موقع استفاده نمود. چنانچه امروز مبلغی به عهده بانک‌های فرنگستان خریداری و در اولین موقع فرصت آن را به اعزام محصلین به فرنگ استعمال بنماییم، چون نسبت گرانی ارزاق و مخارج معاش در اروپا متناسب با اختلاف نرخ پول نیست، مسلماً اقدام مذکوره برای دولت مفید خواهد بود. برای محصلین دولتی نظامنامه هم تهیه شود و مبلغی هم برای کمک و مساعدت شاگردان و محصلین لایق داخلی

یکی از وظایف
معلم، معرفت به
احوال روح است.
برای اتخاذ طریق
و اسلوب مناسب
و لازم در تربیت و
تعلیم اطفال

که استطاعت ندارند، تخصیص داده شود. در اداره اوقاف ابداً تغییری وارد نیامده و بودجه و نظامنامه آن به حالت سابق می‌ماند... باکمال احترام بودجه را برای تصمیم آن هیئت محترم تقدیم می‌دارد. امید است که به‌موقع تصویب رسیده و واضح شود که اساس آن با رعایت صرفه‌جویی تدوین شده، چه مبنای آن بر این است که از اتلاف و اسراف جلوگیری کرده و وجوهات دولت به مقصودی که در نظر است مصروف شود. محل مهر وزارت معارف.

 مقاله «قوه متخیله»: یکی از وظایف معلم، معرفت به احوال روح است. برای اتخاذ طریق و اسلوب مناسب و لازم در تربیت و تعلیم اطفال، یکی از قوای روحیه، قوه متخیله یا مخیله یا متفکره است. نظامی عروضی سمرقندی در چهارمقاله مینگارد: «یکی از حواس باطنه، قوه مخیله است و چون آن را با نفس حیوانی یاد کنند، متخیله خوانند و چون با نفس انسانی یاد کنند آن را متفکره گویند».

اگر کودک معلومات و محسوساتی را که قبلاً قوای ظاهره به او رسانیده‌اند، باهم به‌طور دلخواه و آزاد ترکیب کند، ساختمان‌های موهومی بنا نموده است. این قوه که بر ممکنات احاطه دارد و می‌تواند از عالم وجود تخطی و تجاوز نماید، موسوم است به متخیله متصرفه. اهمیت و مقام قوه متخیله در زندگی عقلی و روحی انسان بسیار است. بدون آن صنایع مستظرفه و حتی صنایع معموله وجود نخواهد داشت. اشخاص تاریخی از جهان‌گشایان بزرگ مانند اسکندر، نادر و ناپلئون گرفته تا آرتیست‌های مشهور از قبیل میکال آنژ، رافائل و هراس ورنه و رمان نویسان معروف مانند ژول ورن و بالزاک و آکتورهای نامی مانند تالما و غیره، تمام دارای متخیله فعال و قوی و شدیدی بوده‌اند. در زندگانی، هر روزی نیز قوه متخیله عامل است. مابین حواس خمسۀ ظاهره، حس باصره بیشتر از دیگران صور و اشکال به قوه متخیله می‌دهد ولی قوه متخیله می‌تواند تصور محسوسات سایر حواس را به‌خوبی بکند. یکی از متخصصین معروف علم به احوال روح، پسیکولک، می‌نویسد: «ما هیچ وسیله نداریم برای تحقق اینکه آیا قوه متخیله از همان زمانی که طفل در گهواره است، عامل است یا خیر. چند روز بعد از تولد دیده می‌شود که طفل در حین خواب می‌خندد یا لب‌های خود را می‌جنباند به‌طوری‌که می‌توان گفت از همان وقت قوه متخیله آن‌ها در کار است. نباید پنداشت که قوه متخیله اطفال شبیه به یکدیگر است. اغلب مردم بلکه عموم مردم قوه متخیله‌شان فطری و غریزی است و بیشتر بسته به زندگانی جسمانی. قوه متخیله کاملاً مطیع اراده شخص نیست و ممکن است خطرناک باشد. پس نباید کورکورانه از قوه متخیله اطاعت نمود؛ بلکه بالعکس؛ باید دارای عقلی قوی و معلوماتی کافی راجع به موجودات و ممکنات شد.» محکوم نمودن و زنجیر کردن قوه متخیله، ناصواب و خطاست و پرورش متخیله، مفید بلکه لازم است. باید در انتخاب قصه و افسانه برای اطفال مواظبت و مراقبت تام داشت و از نقل قصه‌های مهیب و افسانه‌های موحش احتراز جست.

وظیفه معلم در مدرسه معادل نمودن قوای دماغیۀ طفل است. معلم ماهر و لایق در

همان حال که به واسطهٔ تکلم و نطق جاذب و پر از استعارهٔ خود متخیلهٔ طفل را پرورش می‌دهد، در همان حال نیز به واسطهٔ اسلوبی که در تدریس علوم اتخاذ می‌کند، متخیلهٔ طفل را وامی‌دارد مبدأ و مأخذ خویش را در عالم ممکنات قرار دهد.

مقالهٔ «درس ابتدایی»: این مقاله به مطالبی نظیر این موارد اشاره دارد: اطفال مبتدی، زیاده از حد خسته می‌شوند، معلم ابتدایی باید تربیت کرد، اشکالات زبان فارسی شامل ترکیب حروف - چند صورت داشتن یک صوت واحد - چند صورت داشتن یک حرف واحد - اصوات مختلفه حروف «ی»، «و» و «ه» - اختلاف اسم اغلب حروف به اصوات تلفظی آن‌ها - داخل نبودن اعراب و حرکات در کلمه، تغییراتی که در تدریس ابتدایی داده شده، تجزیه و ترکیب کلمات، امثله، سهولت و سرعت کار، اخلاق معلم ابتدایی، قرائت به اتفاق، خط نسخ و نستعلیق.

مقالهٔ «پسیکولوژی» - پداگوژی: پسیکولوژی یا علم نفس، علمی است که از کیفیات روحانی و حالات نفسانی گفت‌وگو می‌کند؛ برای این که اولاً ماهیت آن‌ها را معلوم و ثانیاً قوانینی را که بر آن‌ها ریاست دارند، مکشوف سازد. وظیفهٔ پسیکولوگ فقط مطالعهٔ حالات مزبوره و کشف طریقهٔ توسعهٔ آن‌ها و مناسباتشان با یکدیگر است. پداگوژی شعبه‌ای از علم پسیکولوژی است. مربی باید اولاً از حقیقت اراده استحضار کامل داشته، ثانیاً از راه تقویت آن به‌طور کلی مطلع بوده و ثالثاً بداند پرورش آن قوه در اشخاص مختلفه به چه نحو

باید صورت گیرد. اثر کلیه مدرکات در اذهان مختلف به یک نسبت و به یک شدت نیست؛ چنانچه حافظه بعضی اشخاص مبصرات را بهتر از مسموعات ضبط می نماید. در صورتی که حافظه برخی دیگر بالعکس مسموعات را از مبصرات بهتر محافظت و نگهداری می تواند.

مقاله «پرورش قوه توجه یا طریق تمرکز و جمع آوری حواس اطفال»:

تعریف توجه این است که شخص کلیه حواس خود را به شیئی یا خیال مخصوصی متوجه داشته به ماسواء المنظور کاملاً بی التفات باشد. کثرت و بسط قوه توجه یکی از خصایص جبلی اشخاص (ژنی) فوق العاده است و پایه ادراک و معلومات انسانی تا یک اندازه بر روی زیاد و کمی توجه و دقت گذارده و بنا شده است. توجه غیرارادی وقتی است که شیئی با احتیاجات و تمایلات ما علاقه و ارتباط داشته باشد. توجه ارادی که لازمه اش مجادله با طبیعت است، در انسان خلق نشده و باید تدریجاً کسب نمود. معلم باید سعی کند که حتی الامکان طریقه تدریس و زمینه مذاکره و گفتن درس تا حدی موافق مذاق و جالب دقت اطفال باشد، همچنین باید به طور کلی از ذکر الفاظ مشکل و استعمال اسامی معانی اجتناب کند. او باید فواید مادی تحصیل را به طور تفصیل بیان کرده و حتی الامکان موضوع دروس را تغییر داده و ساعت های درس باید کوتاه و کم باشد و برای اطفال استراحت در نظر بگیرد.

مقاله «حفظ الصحه مدارس گذشته، حال، آتیه»: قبل از آغاز مشروطیت و دوره

ترقی، مدارس ما منحصر بود به یک عده از دکاکین و سوراخ های تنگ و تاریک و کثیف سر گذرها و محله ها که اطفال بی گناه را مانند مقصرین در آن ها محبوس می ساختند ولی پس از آن که رژیم مشروطیت جانشین رسوم استبداد گردید و مدارس جدید تأسیس شد، بدبختانه فقط شکل مکانی و مدارس جدید تغییر یافت و کمتر مکاتب صحی را که الزم [واجب تر] از همه چیز است، برای متعلمین منظور نظر قرار دادند؛ به طوری که کمتر مدرسه ای یافت می شد که تأسیسات آن کاملاً مطابق حفظ الصحه بوده باشد. متأسفانه همین اواخر هم آن تأسیسات رو به انحطاط گذارده و به واسطه عدم توافق دخل و خرج مدارس، مراتب صحی را به کلی از دست داده و غالب مدارس عبارت بودند از حیاط های کوچک و متعلمین دارای اتاق های کوچک بدون پنجره یا با پنجره های خیلی ناقص که در آن عده ای اطفال را جای داده بودند بدون رعایت حفظ الصحه (صد شاگرد یا بیشتر در یک کلاس) و این اطفال به واسطه عدم معاینه طبی اغلب مبتلا بودند به امراض مسری از قبیل جرب، اگزما، کچلی، امراض مختلف چشم و غیره. هوای کلاس ها به واسطه زیادتی شاگرد کثیف بود. کف اتاق های درس عموماً مفروش بود از خاک خشک به طوری که اگر آب نمی پاشیدند، در حین حرکت متعلمین به واسطه تصاعد گرد و خاک هوای اتاق فاسد می گشت و اگر آب می پاشیدند، رطوبت هوای اتاق را مرطوب و فاسد می نمود. حوض ها غالباً از تناسب وسعت حیاط بزرگ تر بوده و آب آن را شاید سالی یک بار هم تجدید نمی کردند.

این آب‌های کثیف را کد تولید پشه‌های مخصوص می‌کند که ممکن است اطفال را نیش‌زده موجب سمیات شود. طغاره‌های آبخوری در بعضی مدارس طوری بود که تمام متعلمین مریض و سالم در یک ظرف آب‌خورده بدون این‌که از هم پرهیز نمایند و ...

✍ حال: پس از تصدی آقای نصیرالدوله که خدمات ایشان در اصلاح معارف محتاج به توضیح نیست، از قبیل تأسیس دارالمعلمین، چهل مدرسه ابتدایی مجانی و چندین مدرسه متوسط در مرکز و مدارس مجانی در تمام نقاط که شروع به تأسیس است، دائرة تفتیش معارف را وسعت کامل داده و توجه تامی به حفظ‌الصحة مدارس و متعلمین آن فرموده‌اند. حالت صحی مدارس رو به بهبودی گذارده به طوری که انتظار می‌رود عن‌قرب نواقص رفع گردد زیرا که در همین مدت قلیل عده‌ای از مدارس را که مطابق حفظ‌الصحة نبود، تغییر مکان داده و شاگردان مریض را مشغول معالجه و وجهی هم برای دوی اطفال بی‌بضاعت تصویب و معین فرموده‌اند. انتظار داریم که وزیر دانش‌پرور معارف برای تأسیس یک مریض‌خانه مخصوصی که فقط اختصاص به متعلمین بی‌بضاعت داشته باشد، با یک دواخانه مخصوص بذل توجهی فرمایند.

✍ آئینه: سپس به ذکر پیشنهادات ده‌گانه بهداشتی برای سلامت کودکان پرداخته است. «نظامنامه وزارت معارف»: در این آیین‌نامه، چارت سازمانی وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه را بیان می‌کند. بر اساس این نظامنامه، وزارت مذکور به سه اداره کل تقسیم می‌شود: معارف، اوقاف و صنایع مستظرفه و هر اداره کل دارای یک مدیر کل مسئول است. اداره کل صنایع مستظرفه شعب زیر را تحت اداره خود خواهد داشت:

(۱) موزه‌ها، (۲) عتیقه‌ها و حفریات و غیره، (۳) مدارس صنایع، نقاشی، حجاری و (۴) مدارس موزیک.

✍ «تشخیص تکالیف اعضای وزارت معارف»: شامل حدود اختیارات و وظایف اعضای وزارت معارف شامل وزیر، معاون، کابینه، محاسبات، پرسنل، محاسب‌های ایالتی، منشی‌ها. «نظامنامه استخدام و ارتقا و مراتب اداری اعضای معارف»: در این نظامنامه تلاش شده که با رعایت قوانین مدون، افرادی را که دارای استعداد، شایستگی و تخصص بوده، برگزینند تا بتوانند به مملکت و وزارت معارف خدمت کنند.

***

سومین شماره از نشریه با کمی تأخیر در انتشار در ۲۰ صفحه منتشر شد. این شماره نیز در مطبوعه روشنایی چاپ شد. این شماره هم فاقد فهرست مطالب بوده و شامل این محتوا است:

✍ جدولی با عنوان «فهرست نمره (۱) راجع به شرایط استخدام و ترفیع رتبه و اضافه حقوق معلمین و مدیران مدارس و اعضای ادارات معارف» دارای هفت ستون با

عناوین: شغل، شرایط استخدام، معارف، اضافه حقوق، اقل، حقوق و اکثر. «فهرست نمره (۲) راجع به شرایط استخدام و ترفیع رتبه و اضافه حقوق محاسبان و تحویلداران و منشیان ادارات وزارت معارف».

✍ «یک یادداشت تاریخی از طرف آقای معیرالممالک، رئیس محاسبات معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه»: تاریخ معارف ایران مفصل است. این خادم قدیم معارف اگر موفق شدم در موقع مقتضی از روی یادداشت‌های خود که در مدت ۲۲ سال خدمت به معارف، تحریر کرده و باکمال دقت جزئیات آن را ضبط نموده‌ام، استنساخ نموده و به طبع برسانم، عجلتاً طلوع مجله اصول تعلیمات مرا وادار می‌کند تاریخ معارف را به‌طور خیلی مختصر در آن مجله مفیده درج نمایم».

این مقاله اطلاعات بسیار جالب و دقیقی از آنچه بر معارف ایران گذشت، دارد. یعنی زمانی که وزارت معارف منحصر به مدرسه دارالفنون و بودجه سالیانه آن ۳۶۰۰۰ تومان بود و به اقساط نامنظم پرداخت می‌شد تا دوره‌های وزارت اعتمادالسلطنه، مخبرالسلطنه، حکیم الملک، مشیرالدوله، ممتازالملک، حکیم الملک، وزارت کوتاه‌مدت و ثوق‌الدوله و در نهایت در دوره وزارت نصیرالدوله که مبلغ بودجه به ۲۹۴۷۲۴ تومان رسید. در ادامه جدول تقسیم‌بندی بودجه ارائه شده است.

«خطرات و متحدالمال‌های [بخشنامه‌های] وزارتی»: در اینجا وزیر معارف به رئیس معارف می‌نویسد که چون رؤسای معارف ولایات، وظایف اداره مطبوعات را هم بر عهده‌دارند، لذا لازم است صورتی از کلیه مطبوعات اعم از جراید و مجلات و کتب مطبوعه به‌طور تفصیل تهیه به انضمام صورتی از اسامی مدیران مطبوعات و کتاب‌فروشان محل مأموریت خود برای اداره مطبوعات ارسال کنند که در مواقع لازم برای رفع احتیاج مراجعه شود. در ادامه از رئیس معارف می‌خواهد که از کلیه مجلات و جرایدی که در حوزه مأموریت او طبع و نشر می‌شود، به‌موجب ماده ۹ از فصل سوم قانون مطبوعات، دو نسخه از هر شماره برای کتابخانه ارسال شود.

سپس بخش‌نامه‌هایی در مورد برنامه زمانی آزمون معلمین چهارساله ابتدایی، آزمون محصلین شش‌ساله که به‌صورت کتبی در دارالفنون برگزار می‌شد، صورت اسامی معلمین مدارس ابتدایی که در امتحان کتبی ۲۵ حوت پذیرفته شده‌اند، اسامی بیماران مدارس دولتی تهران که بعضی معالجه شده و بعضی دیگر تحت معالجه می‌باشند، در تاریخ ۲۶ ثور (۱۲۹۸) در این لیست اسم شاگرد، اسم پدر و نوع بیماری ذکر شده است.

ادامه جدول «احصائیه مدارس تهران» از شماره اول مجله اصول تعلیمات که در آن نام مدرسه، تعداد کلاس‌ها و شاگردان و معلمین ذکر شده بود، «جدول احصائیه مدارس ولایات»، «صورت کتبی که از محل موقوفات بدر النساء خانم، خریداری و به اشخاص ذیل داده شده است».

در پایان از مشترکین و خوانندگان مجلهٔ اصول تعلیمات به دلیل تأخیر در انتشار مجله آن‌هم به سبب موجود نبودن کاغذ مرغوب و پاره‌ای مشکلات که در زمان چاپ روی داد، عذرخواهی کرده و وعدهٔ دریافت دو شماره باهم را در یک مجلد داده است.

در پشت جلد مجله، اخطاری از طرف اداره مجله اصول تعلیمات دیده می‌شود مبنی بر این که کسانی که مایل به دریافت مجله هستند، می‌توانند به نماینده معارف در ایالات رجوع و یا وجه آئونه را ارسال کنند تا از طرف اداره، مجله مستقیماً برای آن‌ها ارسال شود.

● همان‌طور که وعده داده شده بود، شماره‌های ۴ و ۵ با هم در یک مجلد در برج سرطان و اسد (۱۲۹۸) قوی نیل در ۲۸ صفحه منتشر شد. قیمت این جلد که در مطبوعه روشنایی خیابان علاءالدوله منتشر شده بود، چهار قران بود.

◀ فهرست مندرجات این شماره، بیانگر تغییراتی در فرم نشریه است. این فهرست در سه بخش تنظیم شده است:

قسمت علمی، قسمت عملی و قسمت رسمی. در پایان فهرست ذکر شده که شش جزوه متمم کنفرانس‌های میرزا عیسی خان را با این شماره دریافت دارید.

◀ فهرست قسمت علمی شامل موارد زیر است:

«داشتن مدارس برای تربیت جوانان کافی نیست!»: به قلم «گاسپار ایپگیان»
و ترجمهٔ «ا. اشرف»، «تعلیم و تربیت» به قلم «علی‌اکبر سیاسی»، «حس ملیت و وطن‌خواهی و طریقهٔ تولید آن در اطفال» به قلم «اسماعیل مرآت» و «قوهٔ بیان» به قلم «حبیب‌الله آموزگار».

◀ فهرست قسمت عملی شامل موارد زیر است:

«دیسپلین یا سبک تأدیب و تربیت» از «محسن قریب»، «یک درس تاریخ عملی» از «رضا فهیمی»، «لوازم تدریس علم الاشیاء» از «ا. اشرف»، «شورای معلمین» ترجمهٔ «ع. اشرف»، «مواد پروگرام سال اول» از «حبیب‌الله صحیحی» و «یک درس فارسی برای سال دوم» از «عیسی صدیق».

قسمت رسمی شامل «رپورت امتحانات معلمین»، «نتیجهٔ امتحانات مدارس تهران» و «متمم احصائیة مدارس تهران» است.

✍ «داشتن مدارس برای تربیت جوانان کافی نیست!»: موضوع تعلیم و تربیت به این سادگی و اختصار نیست. در ممالک غرب، مسئلهٔ تعلیم یکی از شعب مهم علوم به‌شمار می‌رود. غربیان هرروز بیش‌ازپیش در تجسس راه نجات برای تعلیم جوانان هستند. تعلیمی که در مدارس از روی کتب داده شود و مقصود آن فقط به کار انداختن حافظهٔ طفل باشد، تعلیمی است بی‌اساس و نه‌تنها مفید نیست بلکه به‌غایت مضر است زیرا حس اقدام و ابتکار در وجود جوانان نابود گشته و اراده و شعور فطری آن‌ها از بین می‌رود.

با وجود اینکه دامنه آثار ادبی ما که از حکایات و قصص تاریخی روایت می‌کند، بی‌نهایت وسیع است، هیچ مؤلف و نویسنده‌ای هنوز به خیال این نیفتاده که از این آثار تألیفاتی ترتیب دهد که اطفال مدارس ما بتوانند از آن استفاده کنند و یا تا به حال به فکر کسی خطور نکرده که اقلاً قسمتی از تصنیفات ژول ورن و یا ولس و نویسندگانی نظیر آن‌ها را ترجمه نمایند تا ذوق و تعلق به مسائل علمی در مغز جوانان ما ایجاد شود. جای تعجب نیست که میل و ذوق کار و تحصیل و تفحص و اطلاع به احوال و اوضاع و تغییرات عالم، ابدأ در نهاد آن‌ها وجود ندارد. چه مسئولیت بزرگی را مدیران و مربیان و معلمین مدارس ما عهده‌دار هستند. علاوه بر مدارس، ما کتابخانه‌ها و قرائت‌خانه‌ها لازم داریم که مرکب از کتبی باشد که مخصوصاً برای جوانان تألیف شده باشند و ذوق و میل به اطلاع و تحقیق مسائل علمی را در آن‌ها ایجاد نمایند. موزه‌های مدرسه و موزه‌های علوم طبیعی و تاریخی باید برای جوانانمان تأسیس نماییم و وسایل تفریحات سالم برای آن‌ها فراهم سازیم تا از مخاطرات عظیمه فساد اخلاق در امان باشند.

✍ «حس ملیت و وطن‌خواهی و طریقه تولید آن نزد اطفال»: تولید این حس یکی از مهم‌ترین وظایف معلمین است. وطن‌پرستی نوعی محبت است که به واسطه وحدت نژاد، زبان و زندگی در یک قسمت از اراضی دنیا و عواطف بین عدّه زیادی از انسان‌ها ایجاد می‌شود. اسماعیل مرآت سپس به توضیح وحدت نژاد و وحدت زبان پرداخته است.

✍ «دیسپلین یا سبک تأدیب و تربیت»: بهترین مدرسه، مدرسه‌ای است که دارای بهترین دیسپلین باشد. دیسپلین به قواعدی اطلاق می‌شود که برای ترتیب و تنظیم امور جمعیتی تدوین می‌گردد و از این نظر می‌توان آن را به نظامات اداری تعبیر نمود. در فن پداگوژی، دیسپلین عبارت از اصولی است که به وسیله آن طبیعت اطفال را به عادات پسندیده تهذیب کند و افکار و روحشان را به طرف نیکوکاری و کمال اخلاقی هدایت کند. در مدرسه، مدیر، ناظم و معلم علاوه بر خصایص علمی و معلومات فنی باید دارای اطلاعات پسیکولوژی هم باشند تا بتوانند کیفیات روحیه اطفال را تحت مطالعه قرار داده و متناسب با اصول اخلاق پرورش دهند. در ادامه انواع دیسپلین از نوع دیسپلین خشن، دیسپلین آزاد و دیسپلین آمریکایی را بررسی کرده است. (این مقاله در شماره بعدی ادامه دارد).

✍ «شورای معلمین»: ع. اشرف می‌نویسد که چندی پیش وزارت معارف امر به تأسیس شورای معلمین نمود و نظامنامه‌ای [آیین‌نامه] نیز برای آن ترتیب داد. وزیر علوم فرانسه در ژانویه (۱۹۰۸) متحدالمالی [بخشنامه] در همین موضوع انتشار داد. سپس بخشنامه وزیر علوم فرانسه را که خطاب به معلمین مدارس بود، ترجمه کرده است و در آخر می‌گوید: وقتی که افراد بشر با یکدیگر مجالس و محشور شدند افکار و قلوبشان نیز به یکدیگر مربوط و نزدیک تر می‌گردد و مدیر و معلمین وقتی که یکدیگر را بهتر شناختند، قدر و بهای هم را نیز بیشتر می‌دانند.

✍ «رپورت، مقام منیع حضرت اشرف وزیر معارف دامت شوکتہ»: این گزارش توسط علی اصغر تهیه و تنظیم شده است. در این قسمت نتیجه آزمون که از معلمین گرفته شده بود، گزارش می‌شود. این آزمون در اول اسد در حضور معاون کل معارف، رئیس کل معارف و رئیس تفتیش به اسامی آقایان میرزا حبیب‌الله خان، میرزا اشرف خان، دکتر حکیم السلطنه، میرزا سید حسن که هر چهار نفر مفتش بودند و نیز با حضور آقایان آموزگار، مدیر مدرسه متوسطه نمره ۴، سعیدزاده، مدیر مدرسه متوسطه نمره ۲، میرزا علی محمد خان، رئیس تعلیمات ابتداییه، میرزا عباس خان، معلم دارالفنون و ممتاز همایون که معذرت خواسته بودند و شرکت نکردند، برگزار شده بود و شامل امتحان کتبی املا و انشا سپس امتحان شفاهی شامل مواد ثلاثه، فارسی، حساب و جغرافیا بود. در نتیجه ۵۳ نفر قبول و ۸ نفر رد شدند. نتیجه آزمون معلمین متوسطه نیز چنین بود: ۱۹ نفر در آزمون شرکت کردند، ۷ نفر که دارای تصدیق نامه دولتی بودند و یا حداقل ۵ سال در یکی از مدارس دولتی تدریس کرده بودند، از دادن آزمون معاف شدند، ۳ نفر مردود و ۹ نفر قبول شدند.

✍ «سواد دستخط وزارت»: در این قسمت نصیرالدوله، وزیر معارف، رضایت خود را از برگزاری امتحان گزینش معلمین ابراز کرده است زیرا اساس ترقی و تکمیل مدارس را منوط به انتخاب معلمین کارآموده و عالم می‌داند.

در جدولی صورت اسامی معلمین و معلمین مدارس متوسطه که در آزمون قبول شده بودند، منتشر شد.

در جدولی دیگر نتیجه امتحانات شش‌ساله تصدیق‌نامه مدارس تهران به ترتیب ذکور و انث ثبت شده است. در مدارس پسرانه ۳۷۲ دانش‌آموز داوطلب شرکت در امتحانات بوده، ۳۱۱ نفر قبول و ۶۱ نفر مردود که ۳ نفر از آن‌ها غایب بودند. در مدارس دخترانه ۱۴۳ دانش‌آموز داوطلب شرکت در آزمون بوده، ۱۰۹ نفر قبول، ۳۴ نفر مردود که ۴ نفر از آن‌ها غایب بودند.

جدول دیگری متمم خلاصه احصائیه مدارس تهران است. در نهایت اداره مجله اصول تعلیمات از همکاران قلمی خود تقاضا دارد که تا پانزدهم هرماه مقالات خود را ارسال کرده تا در انتشار مجله وقفه‌ای حاصل نشود.

***

شماره ششم مجله در برج سنبله (۱۲۹۸) قوی ئیل در ۳۴ صفحه به قیمت ۳ قران چاپ و منتشر شد.

این شماره فاقد فهرست مطالب بوده و این مقالات در آن منتشر شده است: «علم النفس» از «عیسی صدیق»، «تربیت حرفه‌ای» از «رضا فهیمی»، «برای پیشرفت کار» از «ا. اشرف»، «لزوم تقویت قوای فکری متعلمین یا جلوگیری از درس طوطی‌واری» از

«حبیب‌الله آموزگار»، «دیسپلین یا سبک تعلیم و تربیت» از «محسن قریب»، «یک درس هندسه در کلاس سوم ابتدایی» از «باقر الحسینی»، «معلم ابتدایی نداریم» از «ح. عظیم زاده»، «معلم ابتدایی اکسیر است» از «باقر الحسینی»، «معلم کیست؟» از «عظیم زاده»، «سروده‌ای با عنوان: جان از برای این تن بیجان معلم است!» از «نوبخت» نگارنده بهارستان، «تاریخ معارف مملکت عثمانی از زمان خلفا» از «فتحعلی خواجه‌نوری»، «متحدالمال به عموم آقابان رؤسای محترم مدارس دولتی».

 «علم النفس»: در این مقاله به مباحثی نظیر علم چیست؟ طبقه‌بندی علوم از دیدگاه «امیر» ریاضیدان و فیلسوف مشهور فرانسه، موضوع علم النفس و اخلاق، موضوع اصول تعلیمات یا پداگوژی و تربیت چیست؟ پرداخته شده است.

 «تربیت حرفه‌ای»: این مقاله شامل بحث پیرامون موارد زیر است:
تربیت حرفه‌ای به‌طور کلی، استلزام روزافزون تربیت حرفه‌ای و تربیت حرفه‌ای در مدارس متوسطه.

 «دیسپلین یا سبک تأدیب و تربیت»: این مقاله، ادامه‌ی مطلب از شماره پیشین است. محسن قریب شمه‌ای از تاریخ اصلاح مدارس و اقداماتی را که برای تربیت حقیقی و اخلاقی اطفال ایران به‌عمل آمده است بازگو کرده و معتقد است که کمترین نتیجه‌ی سوء به علم معارف که بزرگ‌ترین ضرر را می‌زند، این است که اغلب مردم از مدارس جدید سرخورده و بعضی هنوز مکاتب قدیمه و ترتیبات مندرسه‌ایام گذشته را از صمیم قلب آرزو می‌کنند. حالا که وزارت معارف توسعه و اصلاح تربیت عمومی را مدنظر قرار داده، خوب است مسئله‌ی دیسپلین مدارس و سبک تعلیم اطفال هم موردتوجه قرار گیرد و روشی اتخاذ گردد که بر اساس آن تربیت ملی بر روی شالوده‌ی صحیحی گذاشته شود تا آیندگان مانند ما گرفتار این همه رذایل و قبایح نبوده و عالم اخلاقی ایران در آتیه مثل امروز تیره و اسفناک نباشد. سپس او از میان دیسپلین‌های مطرح‌شده، دیسپلینی را که با مقتضیات اجتماعی و مراتب اخلاقی و اوضاع آن زمان موافقت و مناسبت داشته، سبک مختلط دانسته و بر این باور بوده که با اندک مراقبت و حسن توجه بشود آن را به سهولت اجرا کرد. سپس مزایای دیسپلین مختلط را بیان کرده است.

 «تاریخ معارف مملکت عثمانی از زمان خلفا»: فتحعلی خواجه‌نوری این مقاله را در قالب این دسته‌بندی موضوعی دنبال می‌کند: اول: مدارس آزاد مطلقاً اسلامی، دوم: مدارس دوره‌ی تجدد، سوم: مدارس آزاد غیر اسلامی، چهارم: احصائیة عمومی سنه ۱۹۰۸. او تنها به شرح تعلیمات ابتدای قناعت نکرده بلکه شرحی از تعلیمات متوسطه و عالی‌ه را نیز ذکر کرده است.

در قسمت احصائیه (۱۹۰۸)، مدارس ولایات اسلامبول، مدارس سایر ولایات عثمانی، مدارس یونانی، ارمنی، یهود، کاتولیک، پروتستان، شامی، کلدانی، مدارس مارنیت (کاتولیک‌های عربی زبان)، مدارس نستوریه، مدارس صربی، مدارس بلغار و مدارس والاشی و در قسمت مدارس خارجه: مدارس رومانی، انگلیسی، آلمانی، روسی، آمریکائی، فرانسوی، اتریشی و ایتالیایی بررسی شده است.

✍ «متحدالمال به عموم آقایان رؤسای محترم مدارس دولتی»: وزیر معارف مقرر کرده است که رئیس هر مدرسه یک دفتر حضور و غیاب ترتیب داده و در موقع ورود و خروج، عموم اعضا و معلمین مدرسه در مقابل اسم خود، دفتر را امضا نمایند و مفتشین در هر موقع مختار و مجاز خواهند بود که دفتر مزبور را ملاحظه نموده، مراتب را به اداره اطلاع دهند. توضیحاً خاطر نشان می‌گردد اسم آقایان رؤسای محترم نیز جزو سایرین باید نوشته شود و معزی البیهم به هیچ وجه از این قانون مستثنا نخواهند بود.

آخرین بخشنامه درباره مشکلات بهداشتی مدارس ملی است. اوضاع بهداشتی مدارس ملی از نظر کثیفی حیاط، تنگ و تاریکی و رطوبت اتاق‌ها و تعداد زیاد دانش‌آموزان مبتلابه بیماری‌های واگیردار که روزبه‌روز بر تعدادشان افزوده می‌شد، بسیار ضعیف بود و با وجود تذکرات متعدد وزارت معارف هیچ تلاشی در جهت بهبودی اوضاع صحی صورت نگرفته بود. وزیر معارف به این مدارس یک ماه مهلت داده بود تا به وضعیت بهداشتی رسیدگی جدی شود و پس از یک ماه بازرسی مجدد انجام گرفته و چنانچه ظرف مدت ۱۵ روز که بازرسی‌ها انجام می‌شود، موجب رضایت خاطر وزارت معارف فراهم نشود، مدرسه منحل خواهد شد.

منابع

۱. آل داود، سید علی. ۱۳۸۱. دایره المعارف بزرگ اسلامی. جلد ۱۱. تهران: مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلامی.
۲. بامداد، مهدی. ۱۳۴۷. شرح حال رجال ایران در قرن ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ هجری. تهران: زوار.
۳. مجله اصول تعلیمات. ۱۲۹۸. وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، شماره‌های ۱-۶، تهران: مطبعة روشنایی.